

Krajina dobrého hospodáře

Inspirace pro současnou praxi v ochraně přírody

„Vždycky se říkalo, že seno se musí sušit na hrabích
a otava na vodě.“

(R. Jílková)

Obsah

ÚVOD	1
O PUBLIKACI	1
METODIKA	1
PODMÁČENÉ LOUKY	2
ROK NA STATKU	6
Louky	6
Dobytěk	12
Pole	15
Zima	19
Výpomoc a vzájemná spolupráce	19
Předávání zkušeností	21
Slavnosti spojené se sklizní	21
Nářadí a stroje	22
KONEC SOUKROMÉHO HOSPODAŘENÍ	24
HOSPODÁŘŮV ROK V BODECH	26
ZÁVĚREM	26
VYSVĚTLIVKY	30
ŽIVOTOPISY PAMĚTNÍKŮ	32
PODĚKOVÁNÍ	36

Úvod

Žijeme v kulturní krajině, která je utvářena přírodními silami a rukou člověka, jenž se o krajinu stará po mnoho generací. Znalost toho, jak s krajinou zacházet, jak ji využívat, jak tam hospodařit a žít se předávala po generace. Lidé v krajině žili. Krajina jim dávala obživu, suroviny a těšila jejich duši. Krajina ovlivňovala náтуру lidí. Člověk ji chápal a uměl ji číst.

Vztah ke krajině a porozumění jejím přírodním zákonitostem se během posledních padesáti let hodně změnil. Celistvý pohled se vytratil a vnímání se rozdrobilo. Bereme ji na vědomí jen útržkovitě, jako výrobní prostředek, jako kulisu pro naše sportovní aktivity, jako předmět vědeckého bádání. Podle toho pak ke krajině také přistupujeme. Krajina se stává pouhým předmětem zájmu, místo toho, aby byla žita. Vytrácí se pohled dobrého hospodáře, který do krajiny vrostl, často i bez velkého vzdělání krajině rozuměl, cítil její zákonitosti a rytmus. Věděl, kdy si může z krajiny brát, a kdy musí zase dávat. Praktická ochrana přírody, má-li mít dlouhodobý smysl a má-li být udržitelná, musí ctít princip dobrého hospodáře.

O publikaci

I louky mají svoji minulost a své příběhy. Při kosení podmáčených luk se tu a tam setkáváme s lidmi, kteří na loukách dříve hospodařili. Jedná se většinou o pamětníky ve věku okolo 70 až 80 let. Při rozhovoru s nimi jsme došli k tomu, že pro naši práci je důležité znát historii luk a způsoby jejich dřívějšího obhospodařování. Tyto informace nejsou většinou nikde systematicky zaznamenány a jsou jen ve vzpomínkách pamětníků, kteří postupně odcházejí. Rozhodli jsme se proto metodou orální historie minulost luk prozkoumat.

Metodika

Na soukromé hospodaření jsme se dotazovali osob, jejichž rodiče a ony samy jako děti hospodařily v krajině před nástupem kolektivizace. První rozhovory se uskutečnily již v roce 2010. V roce 2015–2016 jsme navštívili dalších 15 pamětníků. Celkem jsme zaznamenali výpovědi 21 osob. Nejstarší pamětník se narodil v roce 1919, nejmladší v roce 1948. Průměrný věk pamětníků byl 78 let.

Primárně byli vybíráni pamětníci, jejichž rodiny hospodařily na pozemcích, o které v současnosti pečuje Sdružení Krajina. Šlo o lokality poblíž Žďáru nad Sázavou, Sněžného, Kameniček, Křižánek, Chotěboře a Pelhřimova. Při rozhovorech se podařilo získat i dobovou fotodokumentaci.

Podmáčené louky

Podmáčené květnaté louky patří mezi nejcennější a druhově nejbohatší místa u nás. Jsou to ostrůvky v naší krajině, které vytvářejí domov mnoha vzácným a ohroženým druhům rostlin a živočichů. Pozitivně ovlivňují také klima okolní krajiny. Akumulují vodu a chrání nás tak před povodněmi i suchem. Tato malebná místa jsme zdědili po předcích a je tedy naší povinností je chránit, pečovat o ně a uchovat je tak i pro další generace.

Splav na řece Svatce na Křižánkách obnovený v roce 1930

Degradovaná nekosená louka v PR Meandry Svatky u Milov

Pravidelně kosené louky

PR Meandry Svatky u Milov

PP Suché kopce

Samotínské louky

PP Návesník

U Studní

O senách byly jiné kytky a o otavách zase jiné, což byla nádhera (V. Janáček). Na Blatinách se říkávalo, že je tu nejkrásněji, když kvetou louky. A teď, když kvetou, tak všude svítí jen žlutá (M. Zelená). To se seklo, že některé kytky ani nestačily vykvést. Rostla tam například masožravá kytky rosnatka okrouhlolistá (V. Malá). Pamatuji si, jak jsem chytal mouchy a dával je na ni. Ony se přilepily a už se neodlepily (L. Štegrer). U nás se rosnatka sbírala jako léčivka. Víím, že jsem je chodila sbírat nějakému pánovi z Prahy. Měl to asi na srdce (B. Hromádková). Ještě tam rostly nějaké plavuně, říkali jsme tomu jelení skok (plavuň vidlačka). Pak tam také byly, teď nevím, jak se to jmenuje, my jsme tomu říkali pámbíčkovy vousy (suchopýr úzkolistý). A vstavače tam rostly, a taky nějaké kakosty a vřes. V keřích byly konvalinky. Po otavách na podzim tam rostla taková drobná bílá květina (tolije bahenní, pozn. aut.) (V. Malá). Louky byly plné motýlů, všelijakých brouků, včel, vos a čmeláků. Koroptví a křepelek, co tady bylo (E. Koutníková). Všichni také vzpomínají, že louky byly plné žab a zmijí. Když jsme šly s maminkou obracet, nejdřív jsme to obešly, a když jsme našly nějakou zmijí, tak jsme ji museli zabít, protože to bylo nebezpečné pro nás i pro dobytek (V. Malá).

V 50. letech 19. století, po nástupu kolektivizace a zcelování pozemků, byla část podmáčených luk zmeliorována a obdělávaná mechanizačně, přičemž část jich zůstala ladem. To mělo negativní vliv nejen na krajinný ráz, ale také na přírodu. Mnoho rostlin a živočichů vázaných na specifické podmínky vlhkých luk a pravidelné kosení se nedokázalo vyrovnat se změnou prostředí a začalo mizet. Z vlhkých luk se postupně začala stávat nevzhledná, náletovými dřevinami zarostlá území.

Zastavení tohoto nepříznivého trendu bylo jedním z motivů pro vznik Chráněné krajinné oblasti Žďárské vrchy v 80. letech 19. století. První managementové krůčky ochrany přírody se nesly v duchu takzvaného konzervativního přístupu, a většina chráněných lokalit byla ponechána přirozenému vývoji, čili bez zásahu. Postupně se začal prosazovat aktivní přístup, výměra kosených luk opět rostla. Obnovením každoročního kosení, odstraňováním náletových dřevin nebo obnovou stružek se podařilo navracet louky do původního stavu. Díky bohaté semenné bance, kterou v sobě luka uchovávají, na většině z nich znovu rostou rostliny, které si tam staří hospodáři pamatují.

Suchopýr úzkolistý
(*Eriophorum angustifolium*)

Tolie bahenní (*Parnassia palustris*)

Vachta trojlistá (*Menyanthes trifoliata*)

Prstnatec májový (*Dactylorhiza majalis*)

Značnou druhovou pestrost vykazují také bezobratlí živočichové, jako jsou brouci, pavouci, mravenci a nejrůznější hmyz. Žije tam také řada nočních i denních motýlů. Za zmínku stojí modrásek bahenní, jenž je chráněn nejen českou legislativou, ale také celoevropsky v rámci soustavy NATURA 2000. Stejně je na podmáčené louky vázán u nás kriticky ohrožený hnědásek rozrazilový. Přežívají tam populace ohrožených druhů žab a čolků, ideálně, pokud je přímo na lokalitě, nebo v její blízkosti menší rybník s nízkou rybí obsádkou, nebo tůň. I pro populace dnes vzácných ptáků, jako je chřástal polní, koroptev polní, bekasina otavní, křepelka polní, hýl rudý, bramborníček hnědý a mnoho dalších, jsou domovem právě tyto biotopy.

foto: Jaromír Maštera

Rosnička zelená (*Hyla arborea*)

foto: Jaromír Maštera

Čolek obecný (*Lissotriton vulgaris*)

foto: Jaromír Maštera

Čolek velký (*Triturus cristatus*)

Skokan ostronosý (*Rana arvalis*)

foto: Jaromír Maštera

Ropucha obecná (*Bufo bufo*)

foto: Jaromír Maštera

Rok na statku

Lidé na Vysočině se živili hospodařením již od pradávna. Během II. světové války až po období kolektivizace obdělával průměrný hospodář okolo 7–10 ha. Nad 10 ha měli už spíše větší statkáři. *Ti největší měli i 25 ha (L. Málek)*. K obdělávané ploše patřila nejen orná půda, ale také suché a podmáčené louky. Samozřejmostí byl dobytek. *Obdělávali jsme, řekněme, tak do deseti hektarů. To bylo takové střední hospodářství (F. Kalců)*. *My jsme měli deset nebo jedenáct hektarů. Měli jsme také plemenného býka. Řekl bych, že rodiče hospodařili dobře a patřili mezi ty lepší zemědělce (A. Pešek)*. *My jsme měli malé hospodářství, jen asi čtyři hektary, a k tomu i nějaké krávy (V. Malá)*.

Louky

V hospodářství byla práce celoroční. Rok každého hospodáře začínal již brzy z jara. Jakmile slezl sníh a povolila zem, lidé vyrazili na své louky, aby je připravili na novou sezonu. *Na jaře se to uklidilo, kde bylo potřeba, kde byl nějaký krtinec, a v tu dobu jich moc nebylo. To dnes jsou pozemky, kde je to převrácené krtinci, což je neuvěřitelné, dřív tolik krtků nebylo (F. Kubík)*. *Pěkně ručně hráběmi se to dělalo,*

František Zástěra připravuje půdu na novou sezonu – jarní vláčení polí a luk (Blatiny, 30. léta 20. stol.)

což mělo také něco do sebe, protože to bylo jako hnojivo, když se rozhrabala hlína (M. Zelená, Blatiny). Louky nebyly přihnojované žádnými umělými hnojivy. *Žádný prášky umělé se nekupovaly. Na to žádný hospodář neměl peníze. Každý si doma vyráběl hnůj (L. Vencálek)*. Hnůj od dobytka sloužil většinou pro přihnojování polí a na louky již nezbývalo. Ale i tak si hospodáři dokázali pomoci. *Pod schodama jsme měli takové sklípek, tam se celej rok dával popel.*

Potom se to na jaře nasypalo jednak na ty louky a nebo na pole, když bylo třeba (**E. Koutníková**). My jsme vozili domů z pole nať z brambor. Z té se udělala podsada na kompost, který se promíchal se vším možným. Při orbě se dostávala na povrch opuka. Tatínek ji nikdy nikam nevyhazoval. Ta se vozila domů a prokládal se tím ten kompost. Ten se proléval a opuka se během roku rozsypala. Pak se to vozilo na louky a byla z toho moc dobrá tráva (**V. Janáček**). Na vozech jsme přivezli ze Žďáru kusové vápno. To měli koně co táhnout. Kde byly brambory, tak se jednou za deset let rozházelo vápno, a buď to zalil déšť, nebo se to muselo zalít konvemi (**F. Ťápal**). Často se také dělal kompost z materiálu po čištění stružek. Kde bylo potřeba obnovit příkopy, tak se to lopatou vyndalo, odvezlo na kompost, dalo se to na hromadu a vznikl kompost (**F. Kubík**). Po sezoně nebo mezi sezonami na podzim, než zamrzlo, tak se šlo na louky. Kde bylo vlhko, tak se na rýč nadělaly strouhy. Z toho materiálu se udělal kompost (**B. Vtípil**). Na louce bývaly třeba bludné kameny, tak aby nepřekážely, tak se vydobýly, a tím kompostem se zavázely díry po kamenech. Ty louky byly systematicky udržované, takže to nebylo, že by se nadělaly ručně tuny kompostu (**F. Kubík**). V každé chalupě byl taky hnůj a tekla močůvka, tak to se taky pustilo na louku, a tím se to pohnojilo (**R. Jílková**). To nebyla močůvka jako dnes. Tenkrát byla snad i ta močůvka čistší (**B. Vtípil**). Úživné louky s kvalitním senem byly zejména v nivních oblastech, kde pravidelné záplavy přinášely velké množství živin. Kolem řeky, to byly nejlepší louky z celej dědiny (**E. Koutníková**). Ty se nemusely nijak hnojit. Jak to voda zaplavila, když na jaře roztál sníh, tak to celé bylo pod vodou, a tím se to pohnojilo (**M. Prosecký**).

Jarní záplavy na Rychtářkách (dnešní PR Meandry Svatky u Milov) na přelomu 19. a 20. století

Přístup na podmáčené louky byl špatný a obhospodařování těchto luk bylo díky vysoké hladině podzemní vody značně ztíženo. *Pomáhali jsme si jednoduše tím, že jsme vzali rýče a vytvořili strouhu, aby se louka nemočila, tak jsme to svedli jinam. Nikde v mapách to nebylo zakreslené, ale byly to pomocné strouhy, které odváděly přebytečnou vodu z mokřisek, aby se louky lépe sklidily (V. Janáček).* Strouhy byly tak na lopatu široké a hluboké. Zkrátka tak, aby to chvíli vydrželo a stahovalo to vodu (L. Štegnér). Na Blatinách byl dokonce důmyslný zavlažovací systém. *Teče tu potůček, a když byla někdy třeba větší voda, tak hlavní strouha byla založená nějakým kamenem, a potom se dělaly stružky a pustilo se to na louku, když bylo sucho, aby tráva líp rostla (R. Jílková).* Stružky byly rovné, jednoduše udělané tak, aby voda z lokality otekla pryč, případně se, za velkého sucha, dostala do louky. Hlavní stružka byla typicky vedena po obvodu pozemku jednotlivých hospodářů. Do té ústily menší stružky vedené z jednotlivých pozemků. Tam, kde byl v blízkosti louky potok, byly stružky svedeny přímo do potoka. *To byly tály od lesa k potoku, a ty, které byly mokré nebo tam byly bažiny, tak mezi každou loukou nebo tálem, byly stružky, jež vedly od lesa do potoka (F. Kalců).* Každý hospodář měl po obvodě svého pozemku udělané stružky, jelikož to bylo celé podmáčené (V. Malá). Stružky se budovaly a obnovovaly hlavně na jaře nebo potom na podzim, až skončily ostatní práce. *Přišel podzim, na poli bylo hotovo, tak šli lidi na louky. Dělali struhy a upravovali je. Ten sedlák věděl nejlepší, kde mu voda škodí a kde je vláha potřeba (N. Tálský).* Náš tatínek vždycky zjara šel a udělal strouhy, protože tam byly močály. *Tak se to odvodnilo a mohlo se tam sekat (M. Kučková).*

Podmáčené louky se sekaly pravidelně dvakrát do roka. Existovaly také jednou ročně sečené louky, takzvané jednosečky. To byly většinou suché louky, kde trávy narostlo pomálu.

foto: Eva Koutníková

Obdělávané nivní louky na Rychtářkách. Tůň vzniklá po těžbě hlíny pro Milovskou cihelnu. (dnešní PR Meandry Svatky u Milov)

Košská potahová sekačka (Blatiny, 50. léta 20. století)

Termín sečí byl závislý především na dobrém počasí. *To bylo pánubohu poručeno. Někdy to vyšlo, někdy ne (B. Hromádková)*. První seče, senoseče, byly obvykle začátkem až v polovině června. *Nebo, když bylo dřív jaro a byla tráva víc vyrostlá, tak i dřív, i koncem května se to sekávalo (R. Jílková)*. *Když bylo chladné jaro, tak se to odkládalo co nejdál, až něco naroste (F. Ťápal)*. *U nás se šla sklízet prvně louka vedle řeky, protože bylo potřeba, aby ta louka byla sklizená, než se řeka rozvodní. Rozvodňovala se po Medardovi, to znamená, že louka musela být pokosená koncem května, začátkem června (E. Koutníková)*. *Když to nebylo posekané, tak to zaplavilo bláto a nebylo z toho nic. Nebo když se to nestihlo sklidit, tak to sebrala voda (M. Prosecký)*. *U nás na Humperkách bydlel starý Tegner. Ten trval na tom, že tráva naroste od Víta do Jána. Víta je 16. června a 24. června je Jana. On to měl kolikrát pod chalupou přerostlé. Táta to nemohl přežít (B. Vtípil)*. Druhá seč, takzvané otavy, začínala koncem srpna a trvala zhruba do půlky září. *Podle toho, jaký byl rok. Když zapršelo, tak vyrostly dřív, a to už ti hospodáři zase poznali, jak je porost hustý, tak podle toho se sekalo (M. Kučková)*. *Otavy se sekaly tak v srpnu, nebo začátkem září. Sena byla hustší, takže se sušila tak tři dny, nanejvýš čtyři. No a otava byla tak za dva dny suchá, ta už neměla takový nárůst (V. Černý)*.

Kosit se chodilo brzy ráno. Sekáči vyráželi na louky často již ve tři hodiny, aby za rozednění byli připraveni k práci. Tráva byla ještě vlhká od rosy a lépe se jim kosila. Vyhnuli se tím také bodavému hmyzu, který by jim v odpoledních hodinách začal kosení znepříjemňovat. Komárů, ovádů, vos a dalších lidmi „velmi oblíbených“ zvířátek je na podmáčených loukách víc než dost. *Otec vstal ve čtyři hodiny, vzal tři kosy na rameno, my s bráchou jsme vzali motorku a tátovi jsme řekněme do těch půl*

Sklizeň sena. Potah vede Bohumil Peňáz (Kadov, 1935)

Ruční hrabání sena (zprava: p. Jindrová, p. Zelená, Blatiny, 50. léta 20. století)

šesté pomáhali tu louku posekat. V půl šesté jsme sedli na motorku a jeli do práce (**F. Kalců**). Sekali třeba do jedenácti, dokud to šlo a dokud mohli. Ona je to taky námaha sekat. To se sekalo všechno ručně. To vždycky maminka nesla sekáčům na louku míchaný tvaroh a bochník chleba. K tomu demižon kořalky. Místo kafe, které dřív nebylo, tak pili kořalku (**M. Spilková**). Chlapi šli sekat na louky okolo tý třetí ráno. Okolo tý sedmý hodiny přišly ženské se snídaní. Chlapi měli stravu vydatnou, chleba a třeba špek nebo vejce. A vždycky si dávali žitnou. Ráno, aby se zahřáli, a před polednem zase na žízeň. Nějaký ty ženský tam po té sedmé zůstaly a rozhrabovaly řádky. Chlapi šli kolem poledne dom. Říkalo se: „Tak chlapi si šli lehnout.“ Za hodku nebo za dvě se vrátili a sušili s ženskejma seno (**L. Vencálek**). Seno se muselo na loukách dobře usušit. Když

Hospodář Boušek s pomocníky kupují seno (Blatiny, 50. léta 20. století)

bylo dobré počasí, usušilo se seno během několika dní. *Po pokosení se dělaly řádky, ty se potom rozházely, obrátily a potom se to zase dávalo do kup a celý postup se opakoval třeba dvakrát (B. Vtípil).* Seno se muselo v kupce propařit, aby se potom nějak nekazilo nebo neplesnivělo (M. Zelená). Z opravdu hodně mokrých částí se tráva vynášela na ráhnech na sušší části. *Pod kupu se strčila dvě ráhna a doneslo se to. Muselo se to vyvažovat. Když se to nevyvážilo, tak se kupa sesypala (F. Kalců).* Když jsme byli kluci, tak jsme přenášeli trávu přes potok. *Stáli jsme v řadě za sebou, i v tom potoce, rozložily se plachty, na ně jsme dali seno, a tak jsme ho přenesli (V. Janáček).* Usušené seno se naložilo na žebříňák a odvezlo se do statku. *To byly žebřiny a muselo se to rovnat podle těch žebřin. Když byl člověk nahoře na fůře, tak to hrozně svádělo (klouzalo). Já se vždycky bála, že spadnu. Tak tam otec vrazil vidle a říkal, že ne (R. Jílková).* Žebříňák byl většinou tažen kravami či voly. Movitější hospodáři pak měli koně. Ti, kteří žebříňák ještě neměli, nosili seno na zádech v loktuších. Někdy bylo nutné s žebříňákem překonat také vybudované stružky. *Udělal se tam přejezd, daly se dvě mostnice, a přes to se přešlo s fůrou, to nebyl problém (F. Kubík).*

Usušené seno se skladovalo na půdě, kam se nahazovalo vidlemi. *Tatínek to dával z vozu do vikýře, maminka to odebírala, a my to musely ucpávat pod střechu (M. Kučková).* Každý kout se ucpal, aby se to tam vešlo (F. Kubík). Někteří hospodáři měli později senomet neboli výfuk, kterým se na půdu seno foukalo.

Kosení luk probíhalo v jednom termínu. *Bylo dohodnuté, že se všechno sekalo najednou. Byl povolený přejezd přes pozemky, ale muselo to být posekané zaráz, aby*

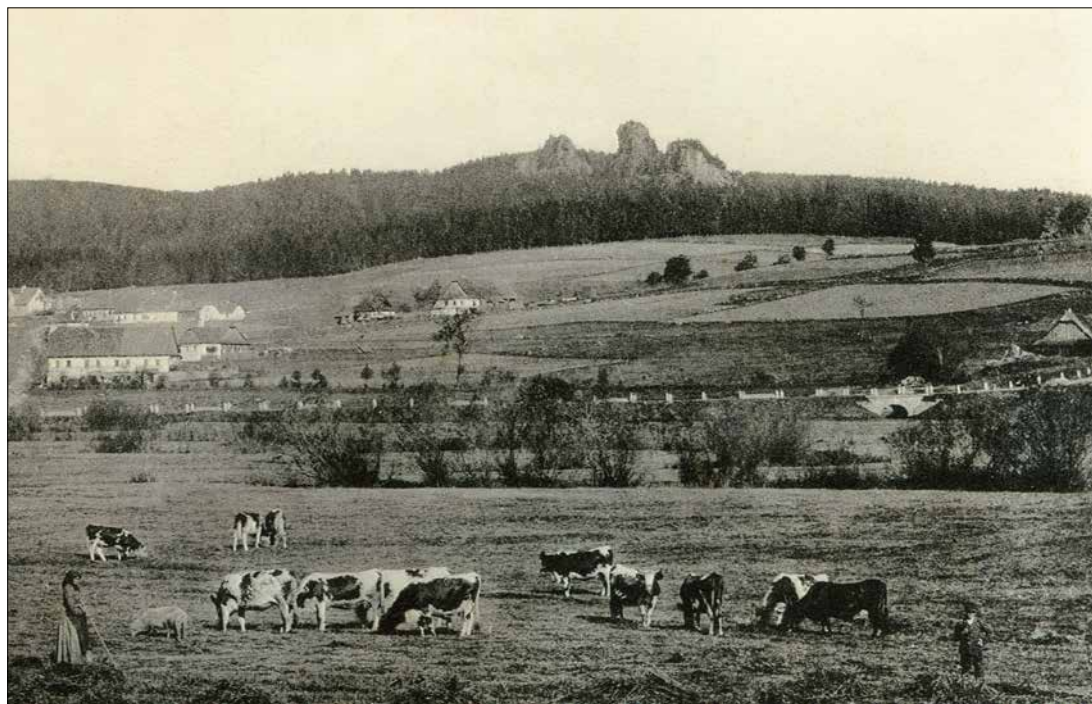
Náhon na řece Svatce na Křížánkách

se nepřejížděla tráva. Byly nadělané dílky, na každém byl sekáč, a bylo tam vždycky veselo (**V. Černý**). V závislosti na počasí a velikosti hospodářství sklídili sena během deseti dnů až jednoho měsíce. Každý chtěl být první a chtěl to mít první sklizené. Jak jeden začal, tak už šli všichni (**L. Málek**). Jako kdyby byli lidé smluvení, bralo se to od Hamráku a nejdéle se sekalo za hutí v Sebrance. Jak přijížděli komedianti na poutě, což byla první a druhá neděle v červenci, tak jednoduše, když bylo na loukách ještě seno, tak měli radost, že mají čím krmit (**V. Janáček**).

Každý hospodář potřeboval velké množství sena, aby nakrmil svůj dobytek. Louky se proto sekaly beze zbytku. A právě tím se zároveň udržoval ten drn (**V. Janáček**). Dvakrát ročně byly louky obdělávané na sto procent. To bylo přesně všechno vysekané až do kraje. Tráva se i ze stružek vyhrabala a bylo to jako na zahrádce u chaloupky. Tenkrát slovo nálet, to pomalu nikdo nevěděl, co to je, protože to neexistovalo (**F. Kubík**). Břehy se sekaly až k řece (**M. Prosecký**). Všechny meze, všechno bylo vysekané (**B. Hromádková**). Ženské chodily meze žnout srpy. Naši chodili dokonce i do lesa žhnout trávu, aby bylo v zimě čím nakrmit (**M. Kučková**). Tráva z podmáčených luk nebyla pro dobytek příliš chutná a neměla tu správnou výživovou hodnotu. Byla kyselejší a ostřejší. Ale sežrali to, museli. To se kravám, které dojily, nedávalo. To se dávalo těm, co nedojily, a volům (**V. Janáček**). Senem se krmilo v zimě. Kromě sena dobytek dostával ještě řezanku, sekaninu nebo spařené plevy, které byly po vymláčení (**B. Hromádková**). V létě se krmilo, jak se říká, zeleným, syrovým (**L. Štegr**). Když byl jetel, tak ten se rozdělával dobytku na krmení na zeleno jednou za dva dny. Jetel se rovnal ve stodole, aby se nezapařil (**V. Malá**). Pokud měl hospodář dostatečné množství kvalitního sena, seno z vlhkých luk používal jako podestýlku.

Dobytěk

Na statku bylo vždy přítomno několik kusů dobytka. Snad ke každému hospodářství patřilo kromě slepic, hus a králíků také několik krav, kozy a prase. Větší a movitější hospodáři vlastnili také koně. Tatínek vždycky říkal, že koně jsou největší zloději v hospodářství, protože koně musí dostat všechno nejlepší. Na krávy už zbude to horší (**E. Koutníková**). S krávami se chodilo připouštět. U Odehnalů měli plemenného býka, tak jsme chodili tam (**B. Vtípil**). Měli jsme svini a prasátka. Tatínek říkal, že je musíme mít, abychom sehnali zase nějaké korunky. Tak si odchovali svini, a potom prodávali ta malá prasátka (**M. Kučková**). Náš táta chodil s dobytkem handlovat do Kruzborku (dnešní Krucemburk). Tak šel pěšky a přivedl odtud dobytče (**B. Vtípil**). Chovaly se také kozy. Ty si každý držel kvůli prasatům. Prasatům se to kozí mléko dávalo do žrádla a ona po něm dobře rostla. Když bylo mléko dobré, tak ho i konzumovali nebo z něho dělali tvaroh (**M. Zelená**). U nás byly kozy v každé chalupě, protože kůzlata se dělala vždycky na posvícení (**B. Vtípil**). Někteří hospodáři mívali také ovce, avšak nebylo to zde zcela běžné. To až tak v sedmdesátých až osmdesátých letech tady sem tam někdo měl ovce. Začali je chovat kvůli vlně, jenomže potom to upadlo, protože o vlnu nebyl zájem. Tak se spíš chovaly na maso (**M. Zelená**). My

Pasení dobytka na Rychtářkách (dnešní PR Meandry Svatky u Milov)

jsme měli vždycky tak tři nebo čtyři, a byla to hrozná banda. Berani trkali. Jednou se na mě jeden hnal a já jsem nic v ruce neměla, tak jsem ho fackovala po nose tak dlouho, až utekl (R. Jílková).

foto: Eva Koutníková

Koňský povoz (zprava: J. Tlustý, J. Tlustá, Slávek Kaštánek, 60. léta 20. století, Křižánky)

Návrat z pastvy (Jiřina Vašková s dcerou Květou a babičkou Emilíí Kubíkovou, Samotín, 1950)

Připouštění krav na statku rodičů Antonína Peška (Jeníkov, kolem roku 1945)

Pokud byla louka úživná a tráva na ní narostla ještě na podzim po otavách, chodilo se na louky pást dobytek. Většinou to byl úkol dětí, které tam zároveň dostávaly často jediný prostor ke hrám. *Když už jsme chodili do školy, tak ze vsi jsme tam vodili na pastvu pást kozy a husy. A tam kluci dělali všelijaké vylomeniny. Jednomu jsme říkali Jenerál z kozy spad. Ten tam vodil kozla a jezdil na něm (V. Janáček). Já se sestrou jsme pásly v lese. Jedna husy, druhá kozy. Husy sbíraly borůvky, kozy okusovaly keřičky a maminka nám říkala: „Jedna borůvky, druhá houby.“ (M. Spilková). My jsme taky pásli. Většinou se chodilo po cestě a spásaly se meze, ale abychom dobytek pouštěli stabilně ven, tak to ne. To bylo jen nárazově (A. Pešek). Na louce jsme pásli od září do listopadu, než napadl sníh. Krávy si to žádaly. Když se dlouho nešlo, byli jsme třeba na poli, tak jeden honem musel zpátky pro krávy a pást. K šestý hodině už se šlo na pastvu. A když dlouho nikdo*

nešel, tak jak ucejtily někoho na dvoře, tak už se ozývaly. A nevadilo jim, že prší nebo to. Pasákovi to vadilo, ale kravám ne. Kór když nebyla zima. Jak byla zima, tak to bylo špatný. To byl strach, aby neonemocněly. Pásli jsme mimo mokro, kde bylo vlhčeji, byla zelenější tráva a krávy se tam cpaly. Ale samozřejmě se tam bořily a my jsme to potom doma schytali, že tu louku tam krávy rozšlapaly. Naučily se i za potok, kde byla většinou tráva lepší. Jednou mi otec řekl, abych vzal krávy a hnal je pod les, že jsem tam už dlouho nebyl. Bylo to myslím odpoledne v září, nebo možná v říjnu. Bylo mi asi deset. Najednou odspodu jeli dva chlapi na koních. Volali na mě, abych šel k nim. Hrklo ve mně, protože jsem měl za rohem čtyři nebo pět krav. Ptali se mě, kudy se dá přejet přes potok. Říkali to s takovým divným přízvukem. Byli to asi Kinští, kteří byli věčně někde za hranicemi a neuměli pořádně česky. Než jsem se stačil rozkoukat, tak jsem měl dvě krávy za potokem a měl jsem těžkou hlavu, jak je odtud dostat, když jsem si nechtěl nabrat do bot (F. Ťápal). Když jsem se naučila chodit, tak mně dali prut a chodila jsem pást husy. Potom jsem přesedlala, když jsem kapku povyrostla, na krávy. Spásaly cestu k lesu, aby se nemusela sekát. S maminkou jsme vzaly každá třeba dvě tři krávy a vedly jsme je na pastevníku. Tak jak šly a popásaly se, tak jsme šly s nima. A když jsem potom chodila do školy, tak jsem měla za bundou třeba sešit a něco jsem se při tom

učila, protože to byla otrava. Maminka měla třeba štrikování. A tak jsme šly podle toho, jak se těm kravám chtělo. Než začaly moc kousat mouchy, tak se pásly, potom se sebraly, že půjdou domů, tak jsme se otočily a šly jsme domů (E. Koutníková). Když krávy slyšely bzučet ovády a mouchy, úplně jankovatěly. Ty se jich bály, že byly schopné úplně přerhat postroje a utéct pryč. Ony chuděry jich kolikrát měly plno v očích, a když jsem byla malá, tak jsem dostala větev s lupeny, nějakou lísku třeba, a pořád jsem jim ty ovády a mouchy musela z obličejů odhánět (V. Malá). Pásli jsme jenom kozy, ale byly uvázané na řetězu u kůlu (B. Vtípil). Táta pásal po otavách, nebo když sklízel obilí. Měl čtyři krávy. Jeden pár měl zapřažený za vůz a druhý někde uvázał, a ten se pásal. Pak je vyměnil. Když šel navečer domů, měl napolovic nakrmeno (L. Vencálek).

Pole

Většinou tady byly zimy silnější než dnes, takže se počkalo, až všechen sníh opadl a půda vyschla (F. Kubík). Jakmile roztál sníh a oschly špičky hroud oranice, tak už se začalo vláčet (F. Tápál). Setí probíhalo až koncem dubna, málokdy se jelo dřív (F. Kubík). Pěstovalo se nejčastěji žito, oves, ječmen, brambory a řepa. Pšenice se pěstovala málo, protože tady moc nevyrostla (B. Hromádková). U nás se pšenice pěstovala. Žito se muselo nasít, aby bylo na chleba, pšenice, aby bylo na buchty a slepicím. A ječmen a oves se sešrotovaly a krmilo se tím (B. Vtípil). Brambory se sázely tak začátkem května do půli května a sel se len. Len se ze začátku ještě trhal

foto: Eva Koutníková

Sázení brambor na Křižánkách (zleva: p. Řádková, p. Tlustošová, J. Tlustá, s košíkem p. Krpálková)

Ruční trháání lnu (Samotín)

Sklizeň lnu (Samotín)

ručně, kdy se sešly ženské, které měly slezinu u lnu. To trhalo deset ženských ručně, možná i víc. Někdy udělaly půl hektaru za den. Len se vytrhal a rozprostřel na řádky. Když byl hodně hustý, tak se to někdy vyváželo na louku nebo strniště. Když už bylo hotovo, tak hospodář vezl ženský domů. Ty mu udělaly jako dožínkové věnce, jako dotrh. Taky potom ještě asi něco na náladu jim dal. Já nevím, co jim dával, ale měly trochu náladu ženský. A byly dobrý zpěvačky ve Vysokém. Když jich bylo víc, tak to bylo jako svatba. To bylo tak do padesátých let, pak už ne (F. Ťápal). To byla dodávka na váhu, chodili to kontrolovat. Vozilo se to s koňmi ke tkalcům do Nového Města do tírny (F. Kubík). Pamatuju si, že jsme ho přivezli domů, potom se vezl rozložit, aby se rosou zvlhčil, a pak se to na vozech tažených krávami vezlo do Hlinska (V. Malá).

Prvně se dávaly brambory. Pod ty se hnojilo (M. Prosecký). Hnojilo se nejen kravským hnojem, ale také močůvkou nebo materiálem vzniklým používáním suchého záchodu. Každý si pěstoval zelí, takže ze záchodu se to vozilo a dávalo k zelí (V. Černý). Druhý rok se dalo žito nebo ječmen a třetí rok se dal oves. Potom šly znovu brambory (M. Prosecký).

Kosení polehlého obilí (v popředí bratři Jindrovi, Blatiny, 30. léta 20. stol.)

Hospodář Josef Kučera z Počítěk s pomocníky při žnících (Počítky, foceno mezi lety 1925–1930)

Svážení obilí na žebříňáku. Vlevo panák postavený z obilí (na fůře Josef Kučera, Počítky, foceno mezi lety 1925–1930)

O žních se to všechno posekalo, nadělaly se panáky nebo mandele. Žito se dávalo do panáků. Deset snopů na panáka. Jeden doprostřed, osm okolo a jeden se zlomil přes koleno, ten se dával jako čepice. A oves a ječmen, z toho se dělaly mandele, protože to nemá dlouhou slámu (M. Kučková). Po žních se vybíraly brambory (L. Štegnr).

A někdy začátkem června se ještě sázela bílá řepa. Na záhonech u chalupy se musela zasít hlavatice, jak se tomu říkalo. To vyrostlo, potom se sazenice vytrhaly a naorávalo se to na poli a sázelo do řádků. Červený burák (červená řepa) se tehdy skoro vůbec nepěstoval (F. Kubík).

foto: Eva Koutníková

Proorávání s koněm (František Socha, Křižánky)

Pan Kubík s potahem taženým koněm Šárkou pohrabuje slámu (Samotín, kolem roku 1958)

foto: Eva Koutníková

Odvoz brambor koňským potahem (Arnošt Bukáček, Křižánky)

foto: Eva Koutníková

Metoděj Prosecký proorává pole (Křižánky)

Zima

Ani v zimě lidé nezaháleli. Po práci na loukách a polích se mlátilo obilí, třeba až do Vánoc (**R. Jílková**). To jsme měli v zimě takový bojový úkol. Jak bylo mlácení, bylo po lyžích. Když byly tuhá zima, tak se pořád čekalo, až trochu povolí, a třeba se to dělávalo až v březnu. Mlátily se obilniny a čistilo se to na setí, aby bylo nachystané na jaro (**F. Ťápal**). Když bylo obilí po vymlácení suché, skladovalo se v pytlích. Když bylo ještě vlhké, muselo se vysypat na hromadu a přehazovat (**B. Hromádková**).

Drali jsme peří. Chlapi u toho vypravovali historky o strašidlech (**M. Spilková**). V našem kraji se v zimě chodilo přivydělávat si s potahem do lesa. Stahovaly se pokácené smrky a vozilo se to neosekané domů. Před staveními toho byly hromady. Na jaře, někdy v březnu, než se šlo na pole, se to u chalup osekávalo. Pak se to spálilo, nebo někteří lidé, kteří měli málo slámy, tak s tím stlali (**F. Kubík**). V zimě jsme chodili do lesa na dřevo na topení (**L. Štegnér**). Tady se hodně „necovalo“. To byl takový váleček, na to se navlékla bavlna nebo něco, z čeho se to dělávalo, nebo i hedvábí, a přes váleček se to takhle provlékalo a dělala se očka (**B. Hromádková**). U nás byly tkalci, takže v každém domě jste slyšela soukat, jak se říkalo. Byly ruční stavby. A pomáhaly i děti (**V. Janáček**).

Výpomoc a vzájemná spolupráce

Hospodářství obnášelo velké množství práce. Pokud nebyli lidé na loukách či na polích, starali se doma o dobytek a o chlévy. Primárně obdělávali svoje pozemky, pokud ale bylo třeba, příbuzní nebo i sousedé si mezi sebou různě vypomáhali. Ti, kdo měli koně nebo nějaké stroje, často je půjčovali ostatním, když je sami nepotřebovali. My jsme koně neměli. Půjčovali jsme si ho od sousedů Polanských (**M. Prosecký**). Nebo prostě jen přiložili ruku k dílu tam, kde bylo třeba. Když vedle sebe sušili seno, tak ti, kteří ho sklídili dřív, tak pomohli sousedům, kteří to ještě sklídit nestihli (**V. Janáček**). Jeden sekal, tak mu šli na pomoc. On potom šel pomoci zase těm ostatním (**M. Prosecký**). U nás si hodně pomáhali jeden druhému. To nebyla taková doba jako teď, kdy každý hamouní sám a nikoho jiného nezná. To byly takové party, posekalo se u jednoho a podle toho, jak bylo počasí, tak se šlo sekát ke druhému. A všichni chlapi z celé dědiny ráno ve tři hodiny už tradá na louku a kosili. Moje maminka ve tři hodiny, jak sekáči odcházeli na louku, tak maminka ve tři hodiny vstávala, zadělávala na buchty, nechala nakynout, buchty upekla a bylo ráno šest hodin a já jako děcko jsem nesla pětilitrovou konev, já už nevím čeho, myslím bílou kávu, a k tomu ty upečené buchty, a to jsem těm sekáčům nesla, v rose, bosá, a to bylo tak krásné. A jak mně s těmi sekáči chutnalo, protože já jsem tam s nimi snídala (**M. Zelená**). K nám chodili pomáhat myslivci, protože myslivci měli u našich luk honitbu a zvěř nám dělala škodu na poli. Tak aby tatínkovi nemuseli nic platit, tak mu chodili pomáhat sekát. Měl to s nimi takhle domluvené. A chlapi vždycky říkali: „Vilíme, řekni mámě, ať zase uvaří to dobré pivo.“ To se vařilo z chmele. Dávalo se tam trochu cikorky a myslím ještě ječmen. A tak maminka navařila to pivo do lahví

Kosení obilí (Samotín)

Ruční rozhazování vápna na poli (Blatiny, 50. léta 20. století)

Lidé z Křižánek pomáhali se sběrem brambor (zleva: Metoděj Prosecký, p. Bukáčková, v bílém p. Králová, vzadu F. Socha s F. Lapáčkovou)

Opevňování břehu řeky Svatky (zprava: děda, otec a syn Preislerovi, kolem roku 1940)

a my jsme to tam vezli a taky nám to kolikrát v lahvích bouchlo, to víte, jak jsme lítali na kolech. Dávali jsme je chladit do studánky (**M. Kučková**). Ti větší sedláci měli automaticky šest až deset sekáčů, ale neplatili jim. Vždycky to bylo něco za něco. Taková jakási směna (**N. Tálský**). Většinou dostali nějaké vajíčko, pytel zrní nebo pytel brambor (**B. Vtípil**). Taky si někdy mezi sebou hospodáři třeba měnili sadbu, jako brambory a obilí, protože tady byla opuka a za silnicí už byl písek, tak aby to nebylo pořád z jednoho (**M. Kučková**).

Předávání zkušeností

Pravidla a zkušenosti hospodářů se předávaly z generace na generaci. Až do 50. let 20. století neexistovaly žádné zemědělské školy. Lidé se učili ze svých chyb a svoje zkušenosti pak předávali svým dětem. Myslím si, že to měl každý v krvi, a také se to učil od svých rodičů (**M. Zelená**). Šlo to přirozenou cestou, naprosto plynule, bez násilí, bez nějakého poroučení. Šlo se, pomáhalo se a postupem času, jak děti dospívaly, tak zastávaly těžší a těžší práce (**F. Kubík**). Říkali nám, tamhle máme louku, tamhle máme pole, pojď, my ti to ukážeme, abys to věděl a zapamatoval sis to (**B. Ležák**).

Chlapi se scházeli na besedy a tam debatovali. Jeden na něco přišel nebo si někde něco přečetl, tak s tím obeznámil ostatní a potom se dohadovali, jestli se to taky tak zkusí, nebo nezkusí (**B. Ležák, L. Málek**).

Slavnosti spojené se sklizní

Slavnosti spojené se sklizní nebyly pravidlem v každé vesnici. Na Samotíně jsme dožínky nedělali. Tady byl chudý kraj (**F. Kubík**). Nikdy jsme dožínky ani něco podobného nedělali (**M. Kučková**). Avšak někde si čas našli a konec sezony řádně oslavili. U nás byly dožínky jednou, ještě než bylo JZD (**B. Hromádková**). Za soukromého hospodaření jsme se sešli u kapličky, poseděli a poklábosili. Za družstva se pak dělaly dožínky i s muzikou (**F. Kalců**). V hospodě jsme si udělali dožínky, ale byl to jenom takový mejdánek. Ženské tam nechodily, ty jenom vrčely, když jsme přišli kapku v náladě (**L. Málek, B. Ležák**).

Nářadí a stroje

Ze začátku se dělalo všechno ručně. Tráva a obilí se seklo kosou, brambory se kopaly motykou. *Obilí se seklo takovou kosou s pavoukem, jak se tomu říkalo. A za sekáčem šla ženská a odebírala to a dělala podkladky, za nimi šel další a povřísllem nebo špagátem ty podkladky svazoval do snopů. Z toho se pak stavěly panáky (L. Vencálek).*

Sklizeň obilí na poli u Fryšávky (zprava: Bohumil Peňáz, Josefa Štursová, Františka Peňázová s dcerou Marií, Kadov, 1935)

Kosení obilí kosou s pavoukem (Josef Tlustoš, Samotín, po 2. světové válce)

Lidé se samozřejmě snažili, aby si práci co nejvíce ulehčili. *Chalupa se nespravovala, tam se nedělalo nic. Jak naši našetřili nějakou korunu, tak si koupili secí stroj, koně pořídili, mlátičku, čističku, vůz s gumovými koly a takové věci, které by jim usnadnily práci (M. Zelená). Na obilí jsme pořídili lištovou sekačku. Když jsem byl malý kluk, tak mě tatínek uvázal na sedadlo, tam byla taková hrabice, a tu jsem zvedal. A když to bylo na snopek, tak jsem ji zase pustil (A. Pešek).*

Když zrno v panákách vyschlo, snopy svezly do statku a mlátilo se. Nejprve ruč-

ně cepem, později na mlátičce. Z fůry jsem házela snopy na vál na mlátičku, tam byla maminka, ta to strkala do mlátičky, a otec obsluhoval tu mlátičku. Byla tam zároveň už i čistička, tak zrní šlo do pytlů, tam to tatínek hlídal. Pak se přikoupila ještě řezačka. A sláma, jak vycházela ven z mlátičky, tak šla přímo do řezačky, a ta to řezala, a foukalo se to výfukem na půdu (M. Zelená). Z nařezané slámy se dělala řezanka. To se do slámy nastrouhala řepa, přidal se šrot a krmily se tím dojnice (F. Kubík).

Na vykopávání brambor jsme koupili čerta. Nejdřív jsme ho měli čtyři dohromady, ale potom jsme si koupili už každý svého (A. Pešek).

foto: Eva Koutníková

Vyorávání brambor čertem (František Socha s Marií Tlustošovou, Křižánky)

Stroje používané na loukách a polích byly ze začátku tažené koňmi nebo kravami. Dříve jsme jezdili s plemenným býkem a jalovicí. To byl silný potah. V pětadvacátém roce jsme koupili koně (A. Pešek). Postupně si pak lidé začali pořizovat ručně vedené motorové sekačky, malotraktory a později i větší stroje. Byla motorová žačka, všelijaké Reformy, potom MF (emefy), tak se sekalo tím. Pak přišly traktory pětadvacítky Zetory a lišty, kterým se říkalo Čáp. Pak byly RS (eresy), které na to byly ještě víc uzpůsobené, a nakonec přišly rotačky (F. Kubík).

Stroje se většinou používaly hlavně na polích a suchých lukách. Podmáčené louky se stále kosily ručně. Zvířata i větší stroje by zde totiž snadno zapadly.

Sečení sena sekačkou MF (Blatiny)

Konec soukromého hospodaření

Soukromé hospodaření skončilo zhruba v 50. letech 20. století. Velkostatkáři i drobní hospodáři museli dříve či později vstoupit do družstva. *Chodili takoví tři lidi najatí z okresu a otravovali. To už byl na nás takový tlak, dodávky velikánské, jak se něco nesplnilo, tak se to muselo nahradit, nebo se platily pokuty. I kdyby kroupy padaly, tak zemědělci ze strachu před exekucí všechny dodávky splnili, i když jim potom nic nezbylo (R. Jílková).* Dostali jsme přidělené pozemky, zhruba tři kilometry odtud a aby toho nebylo málo, tak ještě předseda MNV zavolal do Elektropragy a manželku propustili z práce. Potom už nám nezbylo nic jiného, než do toho družstva vstoupit (A. Pešek). Oni měli různý fígle. Když se krávy otelily a hodně dojily, tak vám napsali co nejmenší dodávky mléka. Pak když zabřezly a už nedojily, tak vám dali dodávku, že to nebylo možné splnit. Na placení pokut jsme neměli, a tak vás třeba zavřeli do kriminálu (Kalců). Táta tenkrát nějakou dodávku nesplnil, tak byl měsíc ve vězení. A to ho ještě vzali o žních. Tak strýc si musel vzít dovolenou a celé žně sekal sám (B. Vtípil). Nám nic nevzali, jenom nám přidávali, aby nám dokázali, že už na to nestačíme (L. Málek).

Za soukromého hospodaření jsme měli pole rozházené „cik cak“. Tamhle něco, tamhle něco. Zakládající družstvo si to pak dalo do celku. Vybraly si prostě ty nej-

Mozaikovitá krajina v okolí Křižánek

lepší políčka (**L. Vencálek**). Dobytek nám prvně nechali doma a museli jsme ho živit. Mlýko se odváželo do sběry (**E. Koutníková**). Pak se postavily kravíny a začal se tam svážet dobytek (**B. Ležák**). Naši museli odevzdat býky, telata, nebo prostě to, co bylo, a nedostali za to žádné peníze (**E. Koutníková**).

A začali poroučet, hlavně ti nejhorší, co měli levé ruce. Ten první rok se to naseklo jako za soukroma, ale chodilo se sklízet už společně. Nejdřív k nám přivezli mlátičku, která byla od někoho ze Sněžného, a mlátilo se po chalupách. Potom přivezli větší, a ta byla venku. Tak se mlátilo na ní. Když tam člověk šel navečer, to se tam potkali třeba tři, jak se tam všechno kradlo (**R. Jílková**).

Když hospodaření převzaly Státní statky, kosení podmáčených luk skončilo. Ty už ani nevěděly, kde ty louky jsou (**L. Vencálek**). Hodně toho pak zarostlo a krmení (seno) se přesunulo na ornou půdu (**A. Pešek**). Na mnoha loukách byly také udělané meliorace. To se všechno zmeliorovalo. Udělaly se drenáže, přeoralo se to a nově zasívalo. Prvních pár let, než se drenáže zanesly, tak to bylo perfektní a dalo se to krásně obdělávat. Teď je ale louka zdevastovaná, protože drenáže nefungují, takže voda teče po povrchu a nikdo už není schopný do toho investovat, aby to dal do pořádku (**F. Kubík**).

Brigáda socialistické práce Státní statek Nové Město na Moravě (zleva: první řada J. Obr, O. Bezchleba, M. Veselá, M. Slavičková, druhá řada p. Brázda, J. Dítětová, p. Otavová, F. Peňáz, třetí řada L. Polanský, S. Kaštánek, A. Kaštánek, J. Pelc, p. Pelc, J. Kincl, L. Polanský, F. Teplý, vzadu J. Němec, Křížánky, 1971)

Hospodářův rok v bodech

Březen až duben

- čištění luk a rozhrnování krtinců, hnojení luk hlínou z krtinců nebo kompostem získaným promísením výkopku ze stružek
- ruční budování a obnova stružek

Duben až květen

- příprava půdy na setí a sázení
- setí obilí
- sázení brambor a setí lnu

Konec května až polovina července

- první seč – senoseč
- pokosení, usušení, odvezení a poklizení sena trvalo v závislosti na velikosti hospodářství asi 10 dnů až 1 měsíc
- kosení luk začínalo zhruba ve 4 hodiny ráno, končilo kolem 11 hodiny
- posekalo se všechno beze zbytku, včetně mezí, okolí stružek a cest

Srpen

- sklizeň obilí (žně)

Konec srpna až polovina září

- druhá seč – otava

Polovina září až listopad

- vyorání brambor a řepy
- orba a hnojení
- ruční budování a obnova stružek
- pasení dobytka – na polích po žních, na loukách po otavách

Polovina září až duben

- mláčení obilí
- práce v lese – stahování dřeva
- práce v chalupě – draní peří, necování, tkaní

Závěrem

Vyprávění pamětníků je v mnohém poučné. Dřívější hospodaření bylo šetrné ke krajině a to, co dnes považujeme v krajině za vzácné, vznikalo mnohdy právě pod rukama starých hospodářů. Dnešní situace je však jiná, a návrat k někdejšímu způsobu hospodaření už není možný. Byla by ale chyba odložit vzpomínky starých

hospodářů jako něco přežitého, jako sdělení bez aktuálního obsahu. Principy obsažené v rozhovorech je užitečné převést do současné praxe v ochraně přírody. Jde zejména o porozumění krajině a jejím přírodním zákonitostem a sladění toho všeho s potřebami a dovednostmi člověka. Do praktické ochrany přírody je dobré zapojovat místní komunitu, veřejnost a usilovat o to, aby lidé získávali vztah ke krajině a byli ochotni pro ni něco konkrétního udělat. Pořád se totiž nezměnila ta základní věc. Od stavu naší krajiny a přírody se odvíjí i kvalita našeho žití. Tato souvislost může být někdy užší, než se nám na první pohled může zdát. Zdravá a rozmanitá krajina je pro nás, naše zdraví a spokojenost stejně důležitá jako dobré sociální nebo ekonomické podmínky. Úsilí ani finanční prostředky vložené do praktické ochrany přírody proto nejsou zbytečně investované, a příroda a podmáčené květnaté louky nám to jistě vrátí.

Kosení ručně vedenou sekačkou

Hrabání pokosené trávy nahrabovačem

Ruční hrabání pokosené trávy

Ruční hrabání pokosené trávy

Ruční stahování pokosené trávy

Svážení pokosené trávy

Odvoz trávy

Vysvětlivky

Čáp

Nesená žací lišta za traktor. Slouží k pokosení obilí nebo trávy na sušších loukách.

Čistička

Stroj, který za pomoci proudu vzduchu odděluje obilné zrna od plev (lehčí plevy proud vzduchu odnáší).

Čert

Zemědělský stroj určený pro vyorávání brambor. Radlicí podorává řádek a příčně umístěným kolem s lopatkami z ocelových prutů vyhazuje brambory na povrch půdy. Odtud jsou ručně sbírány. Původně byl čert tažený dobyt看em, později motorovými stroji.

Hlavatice

Bílá řepa

Kosa s pavoukem

Kosa určená k sečení obilí, opatřená takzvaný pavoukem (obloukovým odhrnovacím rámem, připevněným ke kosišti), který sloužil k pokládání pokoseného obilí na řádek.

Loktuše

Pomůcka používaná k přepravě nákladu, hlavně sena a píce. Jedná se o čtverec z pytlovin o rozměrech 1,5 × 1,5 metru, který má v každém rohu přišíitý popruh. Na rozprostřenou loktuši se navršila píce nebo seno a svázaly se protilehlé popruhy. Naplněná loktuše se pak nosila na rameni.

Management chráněných území

Praktická péče o místa, která jsou významná výskytem vzácných druhů rostlin a živočichů. Jedná se například o kosení podmáčených luk, vyřezávání náletových dřevin, tvorbu tůní a jiné.

Mlátička

Zemědělský stroj, který vydroluje zrna z klasu a odděluje je od stébel a plev. Sláma vypadává na konci mlátičky. Plevy jsou od zrna odděleny jen částečně.

Náletové dřeviny

Dřeviny, jejichž semena se šíří pomocí větru. Nálet se uplatňuje zejména v místech, která jsou dlouhodoběji neobhospodařovaná, a kde není konkurence v boji o světlo (např. nekosené louky).

Necování (síťování)

Řemeslo typické pro Vysočinu. Za pomoci síťovací jehly se vyráběly zejména vlasové síťky, tašky (síťovky), později pak záclony.

Pastevník

Kůl, ke kterému se vázala zvířata na pastvě.

Povřísl

Svazek zkroucené dlouhé slámy, sloužící k ručnímu svazování pokoseného obilí do snopů.

Řezačka obilí

Stroj, který sloužil k nařezání slámy.

Řezanka

Krmení pro dobytek, vyrobené z nařezané trávy, slámy, plev, řepy aj.

Sekačka MF

Ručně vedená lištová travní sekačka, poháněná spalovacím motorem, od roku 1969 licenčně vyráběná v Československu.

Sekačka Reform

Ručně vedená lištová travní sekačka, poháněná spalovacím motorem, rakouské výroby.

Senomet (fukar, výfuk, žralok)

Pneumatický dopravník, sloužící k ukládání volného sena a slámy do stodoly, nebo na půdu. Materiál je unášen proudem vzduchu plechovým potrubím.

Tál

Pruh, díl, část pozemku.

Tírna

Zařízení, soubor strojů sloužících k získávání (vydrcení a vytřídění) vláknů ze lněných nebo konopných stonků.

Žebřinový vůz

Dřevěný nemotorový vůz hojně používaný v hospodářství. Skládá se z dřevěného podvozku, na kterém jsou po obou stranách umístěny žebřiny. Vepředu je dřevěná oj. Kola jsou také dřevěná, na vnějším obvodu pokrytá železným páskem neboli obručí. Novější typy těchto vozů měly gumové pneumatiky. Sloužil zejména k přepravě sena, slámy a pícnin.

Životopisy pamětníků

Černý Vladimír (*1944)

lokality: PR Meandry Svatky u Milov
(590–600 m n. m.), Moravské Křižánky

Spolu s bratrem a rodiči hospodařili na 2,1 ha orné půdy a luk. Vyučil se kovářem. Potom se živil, kde se dalo. Chvilí taky i s bratrem jezdil u ČSAD. Pak začali oba pracovat v lese, kde zůstali čtyřicet let. I v důchodu chodili stále pracovat s hajnými do lesa.

Hromádková Božena (*1933)

lokality: Výzkumná plocha (625 m n. m.),
Kameničky

Bydlela spolu s rodiči v Kameničkách, kde obdělávali asi na 0,78 ha orné půdy a luk. Tatínek byl vyučeným zedníkem, ale pracoval v továrně. Chodila do základní školy v Kameničkách. Vyšla v roce 1947, potom se u sousedky učila švadlenou. Zároveň pomáhala u nich v rodině, hlídala děti, pomáhala na polích. Po založení družstva byla nucena začít pracovat v JZD. Přes zimu se živila síťováním nebo tkaním.

Janáček Vít (*1930)

lokality: PR Niva Doubravy
(523–547 m n. m.),
Sobíňov

V chalupě jich bydlelo celkem deset. Dvě babičky, rodiče a 6 dětí.

Živil je hektar luk a něco přes hektar orné půdy. Nejstarší bratr Pepík převzal hospodaření, když umřel jejich otec. V pětáctyřicátém roce ale padl ve válce. Bratr Karel se vyučil kovářem. On sám se od roku 1944 až do roku 1947 učil ševcem. Po smrti Pepíka se staral o hospodářství. K tomu dva roky šil z domova pro Botanu. V roce 1949 nastoupil do sléváren Nové Ransko, kde zůstal až do důchodu.

Jílková Rut (*1937)

lokality: Blatinské
louky (675 m n. m.),
Blatiny u Sněžného

Pocházela z hospodářství z Blatin. Chodila do základní školy ve Sněžném.

Za soukromého hospodaření pracovali na 13 ha orné půdy a luk. Pak se ale se spolu s manželem a třemi dětmi přestěhovala do domu ve Sněžném. Celý život pracovala v zemědělství, od roku 1959 v družstvu. Přes zimu dva roky studovala zemědělskou školu zakončenou maturitou v Novém Městě na Moravě, obor rostlinná a živočišná výroba.

Kalců František (*1936)

lokality: PR Kladinský potok
(537–548 m n. m.),
Sedliště u Pelhřimova

Celkem bylo v chalupě šest dětí.

Rodina se živila hospodařením na 8 ha orné půdy a luk. Po základní škole František chvíli pracoval doma v hospodářství. Pak byl nucen jít pracovat na pilu do Pelhřimova. Přitom stále pomáhal v hospodářství až do vojny. Po vojně, v roce 1957, chtěl jít pracovat do ČSAD. Byl ale donucen k práci v ostravských hutích. V roce 1960 začal nakonec pracovat u ČSAD. Po smrti otce, v roce 1964, se kvůli matce vrátil domů a začal pracovat v JZD.

Kubík František (*1940)

lokality: Samotínské
louky (725 m n. m.),
Samotín u Sněžného

Pochází z hospodářského stavení ze Samotína, kde spolu se svými rodiči a třemi sourozenci obhospodařoval asi 18 ha půdy. Z toho bylo 4 až 5 ha luk. Se ženou bydlel v Samotíně, poté se přestěhovali do Kadova, kde jeho žena pracovala celý život jako učitelka. Kvůli špatnému posudku od obce nemohl jít po ukončení měšťanské školy studovat, a tak zůstal v hospodářství. Po založení družstva pracoval v JZD, potom ve Státních statcích, následně byl zaměstnán v lihovaru ve Sněžném. Po zavření lihovaru se vrátil k hospodaření na Samotíně. Kromě klasického dobytka a koní se začal věnovat také chovu kalifornských žížal. K tomu pracoval jako topič v léčebně na Buchtově kopci. Kvůli špatné rentabilitě hospodářství a velkému fyzickému vypětí museli hospodaření na Samotíně po třech letech ukončit a hospodářské stavení nakonec prodat.

Koutníková Eva (*1934)

lokality: PR Meandry
Svratky u Milov
(590–600 m n. m.),
Moravské Křižánky

Její rodina hospodařila na Křižánkách od roku 1795. Měli asi 29 ha orné půdy a luk, které byly v sedesátém pátém roce zestátněny Státními statky. Chodila do základní školy v Křižánkách, potom do střední zdravotnické školy v Novém Městě na Moravě. Po ukončení studia dostala pracovní knížku s návrhem na povrchové práce v ostravských dolech. Nakonec ale začala pracovat v nemocnici v Novém Městě na Moravě. Potom byla zaměstnána v léčebně na Buchtově kopci.

Kučková Marie (*1937)

lokality:
PP Suché kopce
(650–675 m n. m.),
Vojnův Městec

Po ukončení základní školy měla v roce 1953 nastoupit do střední zdravotnické školy v Pardubicích. Dne 1. června 1953 přišla ale měnová reforma a na školu rázem nebyly peníze. Pracovala tedy v Plyšanu ve Vojnově Městci, nejprve ve vyšívárně, později u stavu, kde zůstala až do důchodu. Měla dvě sestry, jednou z nich je níže zmíněná Vilma Malá. S celou rodinou za soukromého hospodaření pracovali na 4,32 ha orné půdy a luk. Rodina nebyla dědicem půdy. Všechny pozemky si postupně koupili.

Ležák Blahoslav (*1945)

lokality:
PR Niva Doubravy
(523–547 m n. m.),
Sobíňov

Za soukromého hospodaření pracovali na 4 ha. Vystudoval mechanizační školu ve Světlé nad Sázavou, obor pěstitel, chovatel. Už na škole chodil na brigády do družstva. Po ukončení školy převzaly družstvo Státní statky a on zde začal pracovat.

Malá Vilma (*1948)

lokality:
PP Suché kopce
(650–675 m n. m.),
Vojnův Městec

Vystudovala střední zemědělskou školu v Havlíčkově Brodě, obor pěstitel, chovatel. Pracovala jako zootechnička v Předhradí, kde byla až do důchodu. Měla dvě sestry. Jedna z nich je výše zmíněná Marie Kučková. S celou rodinou za soukromého hos-

podání pracovali na 4,32 ha orné půdy a luk. Rodina nebyla dědicem půdy. Všechny pozemky si postupně koupili.

Málek Ladislav (*1945)

lokalita:

PR Niva Doubravy
(523–547 m n. m.),
Sobíňov

Vystudoval zemědělskou školu v Havlíčkově Brodě, obor pěstitel-chovatel. Potom nastoupil na Vysokou školu zemědělskou v Praze, fakultu agronomickou. Po ukončení studia pracoval jako agronom na státním statku v Chotěboři, učitel a ředitel zemědělské školy. Do důchodu odcházel z funkce starosty obce Sobíňov. Při škole dělal praxi v družstvu v Sobíňově, kde později pracoval. Za soukromého hospodaření živilo rodinu na 6 ha orné půdy a luk.

Pešek Antonín (*1932)

lokalita:

PP louky v Jeníkově
(626–646 m n. m.),
Jeníkov u Hlinska

Chodil do ZŠ Kameničky a měšťanské školy v Hlinsku.

Za soukromého hospodaření obhospodařovala jeho rodina 11 ha luk. Z toho 6 ha orné půdy a 4,5 ha luk. Od roku 1958 až do roku 1975 pracoval jako předseda družstva. Tehdy dostal možnost studovat v Hlinsku čtyřletou rolnicko-lukařsko-pastvinářskou školu s maturitou. Absolvoval v roce 1962. V roce 1976 po sloučení družstva Jeníkova s družstvem v Blatné skončila jeho předsednická funkce, protože nebyl členem strany, a středisko se přesunulo do Dědové. Potom dělal agronoma pro výrobu brambor. V devadesátém roce podruhé nastoupil jako předseda družstva. S manželkou mají dvě děti.

Prosecký Miroslav (*1942)

lokalita: PR Meandry Svatky u Milov
(590–600 m n. m.),
Moravské Křižánky

Se svými rodiči a dvěma sourozenci obhospodařoval asi

7 ha půdy na Křižánkách. Mimo orné půdy měli několik hektarů luk v PR Meandry Svatky u Milov, místními nazývané Rychtářky. Vyučil se strojním zámečnickem, pracoval ve Svatouchu jako topenář.

Spilková Marie (*1921)

lokalita: PP Bahna (650–660 m n. m.),
Dědová u Hlinska

Chodila do základní školy v Dědové. Spolu s rodiči a sestrou obhospodařovali asi 7 ha orné půdy a 1,5 ha luk. Sestra se později provdala a po převratu se odstěhovala do pohraničí. Ona celý život zůstala v hospodářském stavení na Humperkách. Zprvu se živila pouze hospodařením, pomocnými pracemi při výsadbě lesů, pokládáním pastí na brouky, v zimě necováním. Potom začala pracovat v Plyšanu v Hlinsku. I při práci stále hospodařila.

Štegnér Ladislav (*1935)

lokalita: Blatinské louky (675 m n. m.),
Blatiny u Sněžného

Chodil do základní školy do Sněžného. Spolu s rodiči obhospodařovali asi 10 ha, z toho 3,5 ha luk. Po založení družstva opustil soukromé hospodářství a pracoval v lihovaru ve Sněžném. Když lihovar zavřeli, rok a půl ještě vypo-máhal v družstvu.

Tálský Narcis (*1940)

lokality: Rendlíček (550 m n. m.),
Březí nad Oslavou

Měli mlýn a pilu, a při tom hospodařili asi na 5 ha orné půdy a luk. V 50. letech 20. století jim byl majetek zabaven, jeho otec byl za velezradu a protistátní činnost odsouzen na patnáct let a uvězněn. Panu Tálskému nebylo dovoleno studovat a nemohl najít ani pořádné zaměstnání, a tak dělal různé nádenické práce. Postupem času získal výuční list při zaměstnání a po vojně začal pracovat jako potrubář a topenář v Montáži Brno. Pak založil rodinu, se kterou žil ve Žďáře nad Sázavou. Do roku 2012 vlastnoručně pečoval o chráněnou podmáčenou louku Rendlíček.

Řápal František (*1937)

lokality: PP Louky
u Černého lesa
(570–580 m n. m.),
Žďár nad Sázavou

Měl čtyři sourozence. Spolu s nimi a rodiči obhospodařovali 20 ha luk a polí. Do vojny pracoval v rodinném hospodářství. Studoval zemědělskou školu. Na vojnu šel v roce 1956, dělal tam řidiče. Potom pracoval v povrchových dolech na Sokolovsku. Když se vrátil zpět do rodné vesnice, byl zaměstnán u stavební skupiny, která stavěla vepřín ve Vysokém. Od roku 1960 pracoval u Státních statků ve Žďáře nad Sázavou jako řidič.

Vencálek Ladislav (*1936)

lokality:
Doliny (650 m n. m.),
Jiříkovice u Nového
Města na Moravě

Studoval zemědělskou školu v Moravských Budějovicích, obor strojní zámečnický. V roce 1955 šel na vojnu. Po příchodu z vojny v roce 1957 ukončila rodina soukromé hospodaření a vstoupila do družstva.

Ladislav začal pracovat ve strojní traktorové stanici ve Stržanově. Od roku 1970 až do důchodu byl zaměstnán v bytovém družstvu Zelená hora.

Vtípil Bohumil (*1943)

lokality: PP Bahna (650–660 m n. m.),
Dědová u Hlinska

Chodil do základní školy v Krouně. V dětství byl hráčem fotbalového klubu Krouna. Po ukončení školy začal pracovat v družstvu na stavbě kravína v Dědové. Pracoval také v Elektropraze. Má dva bratry. Za soukromého hospodaření pracovali na 7,8 ha, z toho 2,5 ha luk. Zbytek byla orná půda.

Zelená Milada (*1946)

lokality: Blatinské
louky (675 m n. m.),
Blatiny u Sněžného

Chodila do základní školy ve Sněžném. Po ukončení nastoupila ve Sněžném na poštu, kde působila celý život. Za soukromého hospodaření pracovala s rodiči a bratrem na 9 ha orné půdy a luk. Bratr se vyučil kovářem a oženil se na Slovensko.

Poděkování

Velké díky patří hlavně všem pamětníkům za jejich vřelé přijetí a za to, že si udělali čas a vrátili se ve vzpomínkách zpět ke svému dětství, rodině a dřívějšímu hospodaření v krajině. Bez nich by tato publikace nikdy nevznikla. Dále děkujeme profesionálům z Centra orální historie Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR – za jejich konzultaci, cenné rady a připomínky. Děkujeme také všem, kteří nás podporovali při bádání a psaní této publikace, věřili nám a těšili se, až si ji budou moci přečíst. Děkujeme!

Rozhovor (D. Papáčková, F. Ťápal)